

ВІСНОВОК
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Литвин Валентини Анатоліївни
на тему «Неформальні інститути у процесі формування регіональних
ідентичностей Донбасу»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 052 – Політологія
з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки

1. Обґрунтування вибору теми дослідження та її зв'язок із планами наукових робіт університету. У сучасних наукових підходах відбувається зміна підходів до концептуалізації та розуміння поняття ідентичності. Якщо раніше ідентичність аналізувалась як наслідок впливу інститутів соціалізації, у теперішньому науковому дискурсі вона розглядається як самостійний механізм структурування соціального і політичного життя. Проте не дивлячись на досить інтенсивний розвиток так званого когнітивного напрямку в соціально-політичних науках, найбільш розповсюдженою призмою дослідження ідентичностей у вітчизняній науці залишається традиційний аналіз так званих аскриптивних характеристик феномену ідентичності (спільні уявні приписані якості, які розділяє група індивідів, що володіють однаковою ідентичністю). Такий класичний підхід до дослідження ідентичності представлений у роботах А. Колодій, Л. Нагорної, С. Плохія, В. Арбеніної, Л. Ази, О. Стегнія, В. Середи, К. Іващенко, Я. Грицака, Т. Панченко, О. Кривицької, Я. Верменич, М. Кармазіна тощо.

Актуальність даного дослідження полягає передусім в акценті на значенні в широкому сенсі культурної складової ідентичності, яка дає можливість більш переконливо пояснити процес формування та реформування політичних інститутів через вплив певного когнітивного набору (у нашому кейсі – через прояви регіональних ідентифікацій мешканців Донбасу) на стратегії вибору і дії індивідів в умовах сучасного українського політичного процесу. Оскільки формальні політичні інститути в Україні – недостатньо дієспроможні, особливий дослідницький інтерес становить аналіз неформальних практик в якості важливих стійких компонентів, що системно відтворюються в рамках ідентичностей, а також визначення характеру взаємодії неформальних практик із формальними інститутами.

Дане дослідження сфокусоване на аналізі діяльнісного компоненту ідентичності. Методологічний акцент зроблено на дослідженні практик, рутинних дій індивідів, вчинення яких не просто відповідає уявленням певної спільноти про поведінку її членів, а і практично закріплює та відтворює ідентичність індивідів. Серед напрацювань у цьому напрямку варто виокремити роботи таких зарубіжних та вітчизняних дослідників як П. Бурд’є, Р. Брубейкер, Г. Дерлугъян, А. Ручка, Д. Судин, Н. Черніш, О. Маланчук. В рамках цього підходу особливе місце для

аналізу виділяється неформальним практикам або неформальним інститутам (серед дослідників неформальних інститутів варто зазначити Дж. Марча, Й. Олсена, Д. Норта, Б. Вейнгаста, П. Холла, Р. Тейлора, Г. Хемке, С. Левицького, О. Фісуна, Г. Хейла, В. Гельмана, Ю. Мацієвського, О. Крисенко). Діяльнісний підхід дослідження ідентичності також важливе місце при діяльності аналізу цінностей, які розглядаються в якості критеріїв чи стандартів для здійснення вибору між наявними альтернативами поведінки (Т. Парсонс, Р. Інглхарт, Г. Хофтеде, А. Ручка, Е. Головаха).

Вивчення феномену регіональних ідентичностей Донбасу є також надзвичайно актуальним практичним завданням в умовах збройного російсько-українського протистояння. Хоча протягом семи років розгортання та перебігу конфлікту на Донбасі цей військовий конфлікт досі не отримав достатнього осмислення та концептуалізації як у вітчизняному, так і у міжнародному науковому дискурсах, переважна більшість дослідників так чи інакше виділяють регіональні ідентичності Донбасу в якості чи то детермінанти збройного конфлікту (С. Куделя, І. Качановський, Р. Саква, А. Умланд, Т. Кузьо, Е. Джуліано, М. Студенна-Скруква), чи то важливої складової в рамках російської інформаційної війни та пропаганди (Ю. Мацієвський, Д. Марплс, А. Мотиль, Ю. Жуков, П. Бейкке), чи то основної причини та сутності конфлікту (А. Матвеєва, Е. Вілсон), чи то взагалі в якості окремого соціально-політичного явища, яке було сформовано та/або трансформовано в результаті конфлікту на Донбасі (А. Портнов, Р. Саква, В. Кулик, О. Онуч, Г. Хейл, Г. Сас). До того ж контекст збройного російсько-українського протистояння дозволяє наочно прослідкувати укоріненість та малорухливість культурно-ціннісних структур, що лежать в основі ідентичностей.

Доповнення напрацювань із вивчення діяльнісного компоненту ідентичності через аналіз ціннісної складової неформальних інститутів на прикладі регіональних ідентичностей Донбасу видається актуальним дослідницьким завданням не лише в умовах російсько-українського збройного протистояння, розв'язання якого збагачує вітчизняний доробок у цій сфері та має практичне застосування для розробки політик у сфері миробудування та реінтеграції. Аналіз та урахування особливостей неформальних інститутів в структурі ідентичностей на кейсі регіональних ідентичностей Донбасу може допомогти прояснити системні прорахунки у процесі державно-інституційного будівництва і, таким чином, сприяти більш ефективному процесу реформування та побудови дієвих демократичних інститутів.

Мета дисертаційної роботи. Мету дисертаційного дослідження становить розкриття впливу та функцій неформальних інститутів у процесі формування регіональних ідентичностей Донбасу.

Поставлена мета передбачає вирішення таких наукових завдань:

- проаналізувати та систематизувати існуючі класичні та сучасні підходи до визначення поняття неформальні інститути;

- проаналізувати та систематизувати існуючі класичні та сучасні підходи до визначення поняття ідентичність і региональна ідентичність;
- класифікувати методи дослідження регіональної ідентичності;
- дослідити точки дотику та взаємовпливу між феноменами регіональної ідентичності, неформальних інститутів та цінностей;
- дослідити прояви регіональних ідентичностей Донбасу на інституційно-ціннісному рівні;
- вивчити практичне значення та функції регіональних ідентичностей Донбасу в умовах російсько-українського збройного протистояння;
- здійснити порівняльний аналіз досліджень регіональних ідентичностей Донбасу проведених протягом 2014-2021 років;
- визначити тенденції розвитку та/або трансформації регіональних ідентичностей Донбасу 2014-2021 років;
- розробити комплексні рекомендації для вироблення політик у сфері миробудування та реінтеграції з урахуванням інституційно-ціннісних особливостей регіональних ідентичностей Донбасу.

Об'єктом дослідження є регіональні ідентичності Донбасу.

Предметом дослідження виступає вплив неформальних інститутів у процесі формування регіональних ідентичностей Донбасу

Методи дослідження. Теоретичною базою дослідження є концептуальний апарат парадигм інституціоналізму (М. Вебер, Т. Веблен, М. Дюверже), неоінституціоналізму (Дж. Марч, Й. Олсен, Д. Норт, Б. Вейнгаст, П. Холл, Р. Тейлор, Д. Асемоглу), структуралізму (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж. Лакан), конструктивізму (Т. Лукман, П. Бергер, Б. Андерсон, І. Нойман), структуралістського конструктивізму (П. Бурдье), який застосований для аналізу таких понять як формальні та неформальні інститути, національна та регіональна ідентичність, політика ідентичності, поняття Донбасу, гібридна війна. Запропонована концепція інституційно-ціннісного підходу для аналізу феномена ідентичності обґрунтовується нами на основі теорій Т. Парсонса, Г. Хофтеде, Р. Брубейкера, А. Ручки, Д. Судина. У роботі використані концепції неопатріоніалізму О. Фісуна та Г. Хейла, нових воєн М. Калдор, малої війни Р. Борума, відносної депривації Т. Гарра, палінгенетичної політичної спільноти Р. Гриффіна.

У дослідженні застосовані загальнологічні методи такі як аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, аналогія, абстрагування, конкретизування, формалізація, узагальнення та методи теоретичного дослідження – гіпотетико-дедуктивний метод, систематизація, перехід від абстрактного до конкретного.

Емпіричну базу порівняльного аналізу тенденцій розвитку регіональних ідентичностей Донбасу протягом 2014-2021 років складають дані досліджень соціологічної групи «Рейтинг», Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту, Фонду Демократичні ініціативи імені

Ілька Кучеріва, Центру Разумкова, Київського міжнародного інституту соціології, Інституту соціології НАН України, Індексу соціальної згуртованості і примирення (SCORE).

2. Формулювання наукового завдання, нове вирішення якого отримано в дисертації.

Дисертацію Литвин Валентини Анатоліївни присвячено розв'язанню актуальної наукової задачі – розробці комплексних рекомендацій для ефективного процесу реформування та побудови дієвих демократичних інститутів, а також політик у сфері миробудування та реінтеграції з урахуванням інституційно-ціннісних особливостей регіональних ідентичностей Донбасу.

3. Наукові положення, розроблені особисто дисертантом, та їх новизна.

Наукова новизна результатів дослідження, отриманих особисто здобувачем, виявляється через системність поставлених завдань та засобів їхнього розв'язання та полягає у здійсненні комплексного дослідження формування регіональних ідентичностей Донбасу крізь інституційно-ціннісну призму аналізу, на основі якого розроблено карту рекомендацій для вироблення політик у сфері миробудування та реінтеграції.

Отримані результати, які відзначаються науковою новизною, конкретизуються у таких положеннях.

Вперше:

- запропоновано та обґрутовано поняття інституційної інтертекстуальності в якості організаційного принципу неформальних інститутів, що дозволяє концептуалізувати апріорну передзаданість цього феномену, яка заздалегідь обмежує і передбачає специфіку неформальних інститутів, які виникатимуть у конкретному суспільстві;
- запропоновано та обґрутовано інституційно-ціннісний підхід до дослідження феномена ідентичності, який передбачає аналіз неформальних практик та ціннісних установок;
- комплексно досліджено взаємозв'язок та взаємовплив неформальних інститутів, цінностей та ідентичності на кейсі регіональних ідентичностей Донбасу.

Удосконалено:

- класифікацію типів ідентичності; на основі аналізу класичних та сучасних підходів до визначення ідентичності запропоновано комплексне мультирівневе дослідження цього феномену на онтологічному (рефлексивна/нерефлексивна особиста ідентичність) та соціальному (колективна ідентичність відповідно до територіально-інституційного рівня та соціальних атрибутів) вимірах. В рамках даного підходу окремими зв'язками поєднано нерефлексивну та регіональну/локальну і національну/державну ідентичності, для

того щоб продемонструвати взаємозв'язок ідентичності та неформальних інститутів;

– концептуалізацію та визначення поняття неформальні інститути через введення категорії ідентичності. Неформальні інститути визначені як повторювані соціальні, культурні, політичні та економічні практики, які виникають та відтворюються поза межами офіційно санкціонованих каналів внаслідок впливу культурної спадщини, вкорінені у переконаннях та цінностях індивідів, і які відображають специфічну логіку функціонування та правила ідентичності.

Дістали подальшого розвитку:

– застосування концепції габітусу П. Бурдье, яка лягла в основу розробки інституційно-ціннісного підходу до дослідження феномена ідентичності;

– застосування концепції територіального простору та простору приналежності С. Рокана та Д. Урвіна. Регіональну ідентичність Донбасу проаналізовано як «переважно територіальний простір, але з сильними ознаками простору приналежності». Продемонстровано, що в рамках інформаційних дискурсів та наративів гіbridного україно-російського протистояння, російська пропаганда представляє региональну ідентичність Донбасу як «переважно простір приналежності»;

– на основі класифікації неформальних інститутів, запропонованої О. Стойко, а також класифікації методів дослідження територіальної ідентичності Я. Олійник та О. Гнатюк, розроблено принципи дослідження ідентичності через вивчення неформальних інститутів.

4. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації забезпечена обраною методологією, що включає як загальнонаукові методи, так і політологічні підходи, а також співставленням одержаних результатів із широким колом літературних першоджерел. Отримані результати опубліковано у фахових українських виданнях та виданні, що індексується SCOPUS, та апробовано на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях.

5. Рівень теоретичної підготовки здобувача, його особистий внесок у вирішення конкретного наукового завдання. Рівень обізнаності здобувачки з результатами наукових досліджень інших учених.

У процесі виконання наукових досліджень здобувачка продемонструвала високий рівень теоретичної підготовки у галузі інституційної політики та політики ідентичності, стратегій та технологій ведення гіbridної інформаційної війни.

Литвин В. А., спираючись на сучасні теоретико-концептуальні доробки опрацювала, проаналізувала та систематизувала наукові дані, що дають найбільш

повне уявлення про феномен регіональної ідентичності та можливість її дослідження на інституційно-ціннісному рівні. Російсько-український збройний конфлікт на Донбасі проаналізований в якості мобілізаційного фактору, значимої соціально-політичної трансформації, що підштовхнула мешканців регіону обирати і визначитись із своєю ідентичністю, а також обумовила зміни в структурі ідентичності. Литвин В. А. комплексно проаналізувала інституційні та ціннісні складові регіональної ідентичності Донбасу, вектори зміни ідентичності в умовах гібридного російсько-українського протистояння, розробила комплексні рекомендації, яким чином фактор регіональних ідентичностей Донбасу має бути врахований під час формування політик розвитку регіону та процесу реінтеграції. Важливою складовою новизни роботи В. А. Литвин є здійснення системного аналізу вітчизняних та іноземних досліджень ідентичності Донбасу в умовах гібридного російсько-українського протистояння протягом 2014-2021 років. Аспіранткою уточнено методологічні підходи для дослідження феномену ідентичності. Набули подальшого розвитку положення про необхідність аналізу неформальних практик для дослідження регіональної ідентичності Донбасу.

Здобувач продемонструвала високий рівень обізнаності з науковими роботами інших учених таких, як О. Фісун, І. Работягова, Н. Вінникова, Г. Грінченко, Ю. Мацієвський, І. Гомза, Дж. Марча, Й. Олсена, Д. Норта, П. Бурд'є, Г. Хофтеде, Р. Брубейка, А. Ручки, Д. Судина, А. Колодій, Л. Нагорної, С. Плохія, В. Арбеніної, Л. Ази, О. Стегнія, В. Середи, К. Іващенко, Я. Грицака, Т. Панченко, О. Кривицької, Я. Верменич, М. Кармазіна та ін.

Дисертація Литвин В. А. є самостійним, оригінальним, завершеним дослідженням, що виконано на високому науковому рівні. Усі наукові результати та положення, що виносяться на захист дисертації, є новими.

6. Наукове та практичне значення роботи зумовлене його науковою новизною та актуальністю і полягає в тому, що його положення суттєво розширюють сучасні знання у сфері дослідження регіональних ідентичностей, а також у сфері дослідження змін ідентичностей в умовах збройних конфліктів. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані при розробці та викладанні навчальних курсів «Політологія», «Глобальні проблеми сучасності», «Ідеологія та політика», «Прикладна політологія» тощо. Матеріали дослідження можуть знайти практичне використання в навчальному процесі, при підготовці нормативних і спеціальних курсів у вищих навчальних закладах з проблем політології, етнополітології, конфліктології, міжнародних відносин, зовнішньої політики України, новітньої історії. Основні результати дослідження можуть бути використані в діяльності Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерства розвитку громад та територій України, інших міністерств та органів державної влади, науково-дослідних інститутів та центрів, громадських організацій.

7. Використання результатів роботи.

Положення дисертації застосовуються в освітньому процесі при розробці таких навчальних курсів: «Політологія», «Глобальні проблеми сучасності», «Ідеологія та політика», «Прикладна політологія», згідно з навчальним планом кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та завдяки участі аспірантки Литвин В. А. у науково-дослідній роботі кафедри, апробації результатів у межах науково-теоретичного семінару.

8. Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях та особистий внесок здобувача в публікації.

Основні положення дисертації опубліковані у 5 наукових статтях у фахових українських виданнях, включаючи видання, що індексується SCOPUS, що відповідає встановленим вимогам. Також опубліковано 2 статті та 2 тези доповіді на конференціях, що додатково висвітлюють результати дисертації.

Публікації у науковому фаховому виданні України, що входить до міжнародної наукометричної бази Scopus:

1) Avksentiev A., Kyselova V. Calculated Versus Ideological Motives: The Logic of National and Regional Coalition Formation in Ukraine. *Ideology and Politics Journal*. 2018. № 9(1). Р. 22-65 (особистий внесок: Литвин В. А. проаналізовано ціннісно-ідеологічні принципи, які лежать в основі формування національних та регіональних коаліцій України)

URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85058895456&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&st1=Kyselova&st2=V&nlo=1&nlr=20&nls=countf&sid=81890580bddb4aebe66f19a60e29ff5&sot=anl&sdt=aut&sl=40&s=AUID%28%22Kyselova%2c+Valentyna%22+57205171013%29&relpos=1&citeCnt=0&searchTerm=>

Публікації у наукових фахових виданнях України:

2) Kyselova V. The Concept of Post-Soviet Habitus: Dimensions of Institutes and Values. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології.* 2017. Вип. 31. С. 41–46. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/9587>

3) Rabotyagova I., Kyselova V. Informal Institutions Research: Theoretical and Conceptual Dilemmas. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології.* 2018. Вип. 33. С. 19–26 (особистий внесок здобувача: Литвин В. А. проаналізовані класичні і сучасні підходи до визначення поняття неформальні інститути). URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/9587>

4) Avksentiev A., Kyselova V. Participatory Budgeting in Kharkiv: Institutional and Procedural Constraints. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки.* 2018. Вип. 1(15). С. 4-17 (особистий внесок здобувача: Литвин В. А. проаналізовано та обґрунтовано наявність інституційних і процедурних обмежень, які знижують ефективність імплементації практики прямої демократії). URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/9587>

5) Кисельова В. А. Дослідження феномена ідентичності: теоретичний рівень. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології.* 2019. Вип. 35. С. 36–43. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/9587>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертацій:

6) Кисельова В. А. Регіональні ідентичності України в контексті гібридної війни. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики.* Зб. ст. і тез за результатами наук. конф. «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведи). ЛНУ імені І. Франка. 2019. Вип. 3. С. 211–217.

7) Литвин В. А. Інституційний та ціннісний рівні аналізу феномена ідентичності. *Modern Science: Concepts, Theories and Methods of Basic and Applied Research.* Міжнар. наук.-практ. конф. Grail of science. Вінниця-Віденсь, 2021. Вип. 6. С. 254-258.

8) Kyselova V. Values in the Process of Political Modernization of Ukraine. *Academic and Scientific Challenges of Diverse Fields of Knowledge in the XXIst Century.* Зб. матеріалів VII всеукраїнської студентської наукової конференції з міжнародною участю. ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2018. С. 47-50.

9) Kyselova V. Values as a Key To Political Modernization of Ukraine. *Young Researchers in the Global World: Vistas and Challenges. Book of Papers.* Харківський національний університет імені О. М. Бекетова. 2018. С. 20-22.

Результати дисертаційної роботи повністю відображені в публікаціях.

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет-системі [Strikeplagiarism.com](#)) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить plagiatu, а дисертація відповідає вимогам академічної добродетелі.

9. Апробація матеріалів дисертації.

Основні положення дисертації апробовані на 4 всеукраїнських та міжнародних конференціях: на VII всеукраїнській студентській науковій конференції з міжнародною участю (Харків, 2018); науковій конференції «Young Researchers in the Global World: Vistas and Challenges» (Харків, 2018); науковій конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведи) (Львів, 2018); міжнародній науково-практичній конференції Grail of science (Вінниця-Віденськ, 2021). Також основні положення дисертації було використано для розробки матеріалів для тренінгів «Демократія та побудова миру. Можливості для України», проведених Європейської експертної асоціації (Харків, 2021). Дисертація обговорювалася на теоретичному фаховому семінарі кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2021).

10. Оцінка мови та стилю дисертації.

Дисертація є цілісною роботою, написаною науковим стилем мовлення з коректним застосуванням сучасної наукової термінології. Стиль викладення матеріалів дисертації є доступним для сприйняття. Результати досліджень викладені логічно й послідовно. Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

11. Відповідність змісту дисертації спеціальності з відповідної галузі знань, з якої вона подається до захисту.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значущістю дисертаційна робота Литвин В. А. відповідає спеціальності 052 – Політологія. Здобувачем повністю виконано освітню та наукову складову освітньо-наукового рівня вищої освіти.

12. Рекомендація дисертації до захисту.

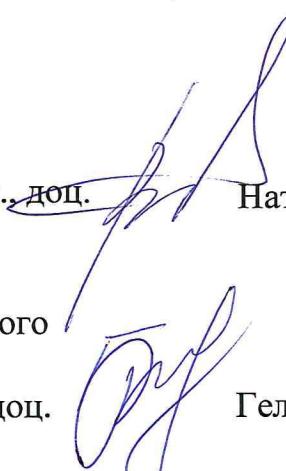
Дисертаційна робота Литвин Валентини Анатоліївні «Неформальні

інститути у процесі формування регіональних ідентичностей Донбасу» відповідає вимогам, передбаченим пунктом 10 «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 зі змінами).

Враховуючи високий рівень виконаних досліджень, актуальність теми роботи, наукову новизну результатів та їх наукове і практичне значення, рішення фахового семінару кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, проведеного 29.09.2021 р., дисертація Литвин Валентини Анатоліївни «Неформальні інститути у процесі формування регіональних ідентичностей Донбасу» рекомендується до захисту в спеціалізованій вченій раді для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Рецензент

проф. кафедри політології філософського
факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна, д.політ.н., доц.

Наталія ВІННИКОВА

Рецензент

проф. кафедри українознавства філософського
факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна, д.іст.н., доц.

Гелінада ГРІНЧЕНКО

08.10.2021

